

Cseh Gergő Bendegúz

Magyarországról – Dániából

Konferencia az 1945 utáni magyar történelemről a dél-dániai Odense egyetemén

A skandináv és a magyar történelem ritka érintkezési pontjai ismeretében meglepő kísérletre vállalkozott a dél-dániai egyetem (Syddansk Universitet) hidegháború-történeti kutató központja (Center for Koldkriegsstudier): Magyarország II. világháború utáni történetének szentelt nemzetközi konferenciát 2008. március 29–30-án. Hangsúlyozottan nem a 20. századi dán-magyar kapcsolatok vizsgálata volt a szervezők célja, sokkal inkább a Skandináviában általában kevésbé ismert újkori magyar történelem néhány szeletének bemutatása, illetőleg ezen események dániai reflexióinak kimutatása – egy kétnapos konferencia ennél többre aligha vállalkozhat.

A tág és kissé lazán definiált tematikához illeszkedően vegyes volt az előadók köre is: történész és diplomata, levéltáros és politikus, nyelvész és külügyi tisztviselő váltotta egymást az előadói pulpituson. A konferencia „célközönsége” elsősorban az egyetem történész és/vagy politológia szakos hallgatói voltak – ők a hét végi időpont és a nem is alacsony részvételi díj ellenére hazai szakmai konferenciákat megszégyenítő számban vettek részt a rendezvényen. Rajtuk kívül az Egyetem oktatói, a hidegháború korszakával foglalkozó történészek, valamint dániai magyar emigránsok voltak kíváncsiak az elhangzottakra.

A konferencia magyarországi meghívott előadói a Történeti Levéltár munkatársai – Baráth Magdolna, Okváth Imre és Cseh Gergő Bendegúz – voltak, rajtuk kívül a dániai helyettes magyar nagykövet, Szabó Ferenc, valamint Horváth Judit nyelvész, a dániai Aarhus Egyetem oktatója képviselte Magyarországot előadóként.

Szabó Ferenc személyes hangvételű megnyitóját követően Baráth Magdolna és Okváth Imre a 20. század második felének két nagy korszakát – leegyszerűsítve a Rákosi- és a Kádár-rendszert – igyekezett szakaszokra osztani és főbb jellemzőiket a korszakot és az ország történelmét kevésbé ismerők számára is érthető módon vázolni.

Baráth a Rákosi-érát, mint a klasszikus sztálinizmus időszakát a II. világháború végét követően megkezdődött szovjetizálástól egészen a Nagy Imre-kísérlet kudarcáig tekintette át, különös tekintettel a rendszer elnyomó funkcióira a politikai stabilitás fenntartásában.

Okváth Imre nem kevésbé kimerítő előadása a forradalom leverésétől a rendszerváltás előestéjéig (1988) igyekezett képet adni az ún. Kádár-rendszer szakaszairól és ezek jellegzetességeiről. A korszak általánosan elfogadott felosztását követve a tömeges elnyomás és megtorlás periódusától (1956–1962/63) élesen elválasztotta a „legvidámabb barakk” korszakát (1962/63–1988): míg előbbit a forradalmárok elleni tömeges megtorlással, politikai perekkel, a diktatúra intézményeinek konszolidálásával jellemezte, utóbbit egy fokozatos átmenetként értelmezte a totalitárius rendszerből egy autoriter politikai berendezkedésbe, mely az életminőség fokozatos javításával, a társadalom különböző szegmenseinek viszonylagos gazdasági, kulturális függetlenségével „fizetett” az egypártrendszer és a Varsói Szerződés fenntartásáért. Az előadó Kádár történelmi szerepét értékelve állást nem foglalt, de röviden igyekezett érzékeltetni a hallgatósággal a rendszer névadójának megítélésében jelenleg is érezhető végtelen ellentétes vélekedéseket.

A két előadást követő kérdések, illetve Mark Kramer, a Harvard Egyetem Hidegháború-kutatási Központja (Cold War Studies at Harvard University) igazgatójának hozzászólásai elsősorban a korszak levéltári forrásainak hozzáférhetőségét, valamint a magyar bel- és külpolitikai döntéshozatal „szovjet-függőségének” bizonyítékait, bizonyíthatóságát firtatták.

A konferencia első napja „magyar szekciónak” volt tekinthető: ekkor hangzott el *Cseh Gergő Bendegúz* előadása is az 1944 és 1990 közötti magyarországi állambiztonsági szervek megmaradt iratanyagáról, valamint azok kutathatóságának kérdéseiről. Az előadó röviden áttekintette a jelenleg a Történeti Levéltárban őrzött irategyüttesek főbb csoportjait és az iratanyag formai és tartalmi jellemzőit. Az

állambiztonsági iratok kutathatóságának korlátai közül az előadó kiemelte a személyes adatok védelmével kapcsolatos korlátozásokat, valamint azt a tényt, hogy a kutatás szabadságát az adatvédelmi előírásoknál nagyságrendekkel komolyabb mértékben korlátozza az eredeti működési iratok, valamint az egykorú irattári segédletek rendkívül hiányos állapota. Az előadást követően a hozzászólók – ezúttal is elsősorban Mark Kramer – kérdései az állambiztonsági iratok digitalizálásának nagyságrendjét és ütemét, valamint az interneten keresztüli kutatási lehetőségeket érintették.

Budapesti egyetemi tanulmányai és kiváló magyar nyelvtudása okán is az első napi programban kapott helyet *Berd-Rainer Barth* előadása a Noel Field-ügy szerepéről a Rajk-per és más hazai és közép-európai koncepciók perek kapcsán. Barth DVD-vel, 76 fényképpel és faximile dokumentumokkal illusztrált kétkötetes Noel-monográfiája – *Der Fall Noel Field – 2005-ben jelent meg Berlinben*, a szerző e kötet kapcsán a tőle megszokott részletgazdag előadásmódban elemezte az ügy helyét a kelet-európai koncepciók perek sorában. Előadásában a német történész külön hangsúlyt helyezett arra, hogy a Rákosi pozícióit megerősítő „kémügy” kreálása a korábbi hiedelmekkel ellentétben nem a centrumból, szovjet kezdeményezésre történt, hanem a perifériáról, nevezetesen Budapestről, s az ügy „nemzetközisítése” eredményeként hasonló eljárások indulhattak meg más közép-európai pártvezetőségek soraiban is.

A konferencia második napján elsősorban dán, vagy Dániában oktató előadók kaptak lehetőséget arra, hogy a 20. századi magyar eseménytörténet néhány területére reflektáljanak, vagy a korabeli reflexiókat elemezzék.

Jesper Hesselund Vesterbaek, a dél-dániai egyetem kutatója az egykori dániai koncentrációs táborok rabjainak különböző társadalmi szervezeti, egyesületei történetével foglalkozik, e téma kapcsán vizsgálta előadásában az 1956-os magyar forradalom leverése híreinek hatását. Ezek a társadalmi szervezetek a világháború befejezése után kifejezetten politikamentes, érdekvédelmi közösségekként szerveződtek meg, azonban a hidegháború kiéleződésével fokozatosan antikommunista irányban tolódtak el, ami jól nyomon követhető folyamatosan megjelentetett periodikáik hasábjain. Az antikommunista beállítottság hozzájárult ahhoz, hogy ezen szervezetek, egyesületek a legelsőők között ítélték el a szovjet beavatkozást és igyekeztek humanitárius segítséget is nyújtani a magyar menekülteknek.

A konferencia fő szervezője, *Thomas Wegener Friis*, az odense-i egyetem tanára a varsói szerződés Dánia elleni hírszerzésének forrásairól és kutatási lehetőségeiről tartott előadást. Földrajzi helyzetükből és katonai érdekeltségeikből adódóan ezen a téren elsősorban az NDK, Lengyelország és természetesen a Szovjetunió volt közvetlenül is érdekelt (háborús katonai stratégiájukban Dánia lerohanása is szerepelt), ezért katonai, politikai hírszerzés területén meglehetősen komoly, ipari és gazdasági kémkedés területén valamivel csekélyebb aktivitást fejtettek ki. A három említett VSZ-tagállam közül a Szovjetunió és Lengyelország dokumentumokkal is alátámaszthatóan komoly hírszerző központot működtetett Koppenhágában, az NDK viszont – kisebb központi létszám mellett – egy olyan komolyabb illegális hálózatot szervezett Dániában, melynek részleteiről csak az elmúlt években szerezhettek tudomást a kutatók. Magyarország földrajzi távolsága okán is távolabb állt ezektől a konfliktusoktól, azonban az elmúlt évek során dán, német és magyar levéltárakból olyan források kerültek elő, melyek a 80-as években folytatott aktív dániai magyar hírszerző tevékenységre utalnak. A 80-as években – a szokásos kelet-nyugati szembenálláson túl – nem terhelték a két ország viszonyát megoldatlan diplomáciai, politikai vagy egyéb konfliktusok, ezért e fokozott hírszerzési aktivitás magyarozatával – kellő forrásanyag híján – még adósak a téma kutatói.

A konferencia „dán napjának” egyetlen magyar előadója az évek óta az észak-dániai Aarhus egyetemének oktatójaként dolgozó *Horváth Judit* nyelvész volt. Az újkori demokratikus többpártrendszer ki- majd átalakulását taglaló előadása a rendszerváltástól egészen a közelmúlt eseménytörténetéig igyekezett áttekinteni a 80-as évek végén (újja-)született pártok és mozgalmak gyökereit, történelmi előképeit és kapcsolatrendszerét. A Timothy Garton Ash-től kölcsönzött *refolution* (félíg reform, félíg forradalom) fogalmával aposztrofált rendszerváltást megelőző és közvetlenül követő folyamatokat, a választásokat és népszavazási procedúrákat az előadó idő híján nem tudta mélyebb politikátörténeti, társadalomtörténeti összefüggésbe ágyazni, a

rendszerátváltó mozgalmak, pártok egymáshoz, valamint a magyar politika- és eszmetörténet gyökereihez való viszonyának elemzését pedig valószínűleg csak a konferencia magyar, ráadásul Magyarországon élő résztvevői tudták nyomon követni. Ez utóbbihoz ugyanis nem csak a 20. századi magyar politikatörténet, de a mai magyar belpolitikai viszonyok napra kész ismerete is szükségeltetett (volna).

A helyi egyetem oktatója (korábbi dán parlamenti képviselő és külügyi szóvivő, az Európa Tanács korábbi tagja), *Søren Riishøj* szintén a rendszerátváltást követő magyar belpolitikai folyamatokat tekintette át elsősorban az európai struktúrákhoz való csatlakozásunk és alkalmazkodásunk szempontjából. Előadásában a 90-es évek elejének kedvező folyamatai (stabil kormányzat, megszilárdult pártstruktúra, kevésbé polarizált politikai szisztéma) után bekövetkezett fordulat (radikalizálódó közélet, romló gazdasági teljesítmény, magas munkanélküliség, komoly költségvetési hiány stb.) lehetséges hazai és nemzetközi következményeit igyekezett bemutatni. Az előadó véleménye szerint a 90-es évek második felétől fokozatosan radikalizálódó, konfrontációs magyar belpolitikai élet – melynek normalizálódásához sem az ország EU-, sem pedig NATO-tagsága nem tudott hozzájárulni – tette gyakorlatilag „Európa beteg emberévé” a hajdani legvidámabb barakkot és élenjáró reformországot, s a jelenlegi helyzetben felmerülhetne annak a kérdése, hogy hasonló közállapotok esetén van-e értelme az európai struktúrákhoz való alkalmazkodásról beszélni és az ország további integrációját erőltetni. (Ne feledjük: a konferencia idején a Magyarországról szélesebb körben is ismertté, vagy inkább hírhedtté vált legfrissebb eseménysor a 2006. őszi utcai zavargás volt!)

A konferenciát lezáró, a korábbiaknál diplomatikusabb és – akár kincstárinak is tekinthető – optimizmussal áthatott előadásában a dán külügyminisztérium tisztviselője, *Morten Skovgard Hansen* nyomon követte az ország 1999-es NATO, majd 2004-es EU-tagságának lépéseit, majd a schengeni rendszerhez történő csatlakozásunkat, mint a folyamatos integrálódás újabb, hangsúlyos lépcsőfokát – és természetesen Dánia ezekben játszott támogató szerepét – méltatta.

A konferencia második napjára némileg megfogyatkozott számú hallgatóság motivációinak eltérő voltára leginkább az előadásokat követő formális és informális kérdésfelvetések mutattak rá. Az egyetemisták leginkább a jelenkori magyar belpolitika aktuális, vagy a tömegtájékoztatás révén ekként tált kérdéseire: a szélsőséges mozgalmak szerepére és befolyására, az erőszakba torkolló demonstrációk gyökereire, az irredentizmus és határrevíziós igények valós társadalmi támogatottságára kerestek és kértek válaszokat. Velük szemben a kutató történészek inkább a kutatási lehetőségek változásaira és a források hozzáférhetőségére voltak kíváncsiak, a dániai magyarok pedig elsősorban saját élettörténetükkel és élményeikkel gazdagították az elhangzottakat.

Bár véletlen egybeesés, hogy a hazánk II. világháború utáni történetével foglalkozó és arra dán szempontból reflektáló kétnapos konferenciát a világszerte talán leghíresebb dán, Hans Christian Andersen szülővárosában rendezték, az a két nap után csak még bizonyosabbá vált a résztvevők számára, hogy Skandinávia és Magyarország kapcsolatában még számos megírandó és elmesélendő történet maradt.